

UVODNE MISLI

ANTON OCVIRK

Naše idejno in umetniško izživljanje je danes na usodnem prelomu: stvariteljski vzponi duha se bijejo z najosnovnejšimi življenjskimi vprašanji, moralna uravnovešanja in usmerjanja sveta pa se rušijo v temeljih in nas begajo s svojo katastrofalno brezupnostjo. Danes je človek tragično sprt s samim seboj, neuravnan, v sebi razbit, v svojih stremljenjih zbehan in razdvojen. Ne razvzroča več metafizične skrivnosti svojega bistva, ne bojuje se za umišljeno srečo onkraj telesa in zemlje, ampak doživlja propad svoje konkretne, snovno predmetne bitnosti; na dnu samega sebe odkriva razpad vseh velikih ciljev, verovanj in idealov. Svetovno nazorski, socialni, politični in moralni razkoli nam pa razodevajo največji razkol naših dni — krizo duha, brezup človeka samega, razkroj vseh prepričanj, nazorov in življenjskih pranačel. To je čas brezstalnosti, kaotičnega nemira, razvrednotenja vseh vrednot, čas preoblikovanja sveta, družbe, socialnih, etičnih in estetičnih osnov.

Prav sredi teh prevratnih dni pa mora naše delo vendarle stremeti po novi veri v življenje in v bodočnost, po trdnem zaupanju v človeka in v njegovo poslanstvo. Novih temeljev sveta ne bomo gradili niti na miselnostih skeptičnih poedincev, ozkosrčnih moralistov in denarnih mogotcev niti na tesnih dogmah cerkvenih in družabnih evangelijev, ki si usužnjujejo našo voljo in našo svobodo, niti na težnjah zbesnelih malikovalcev posameznih narodnih organizmov, ki tirajo človeštvo v medsebojno zaničevanje, sovraštvo in pokolj. Novo obliko sveta bomo dobojevali v najodločnejši borbi za resnico, pravico in medsebojno spoštovanje, v veliki ljubezni do vsega, kar priča o pravih človečanskih načelih, v neomajni zvestobi do vseh najpristnejših dognanj človeškega duha. V globokem prepričanju, da je prava socialna in moralna ureditev življenja najtrdnější temelj plodnemu sožitju ljudi, bomo zavračali vsako nemoralnost, vsako idejno in kulturno nepoštenje, vsako podcenjevanje najsvetejših človeških naporov, vsako socialno krivico in laž.

Vsako res plodno udejstvovanje v literarnih, estetičnih, idejnih in znanstvenih stvaritvah pa je predvsem tesno povezano z najosnovnejšim

bistvom naše slovenske zavednosti, z duhovnimi in tvarnimi, zgodovinskimi in kulturno-političnimi vrednotami naše preteklosti in sedanjosti. V tej najbistvenejši narodno idejni opredeljenosti šele lahko dojamemo res vse prvobitne utripe našega življenja, iz take globoke zakoreninjenosti se šele lahko etično, kulturno in umetniško dograjamo. Toda ta naša usmerjenost ni nikakor odvisna od mrtvih, brezdušnih dogmatičnih gesel minule dobe, ki si je izoblikovala neko pristransko mišljenje o najglobljih vrednotah slovenske kulture in slovenskega poslanstva, ki si je hotela podrediti vsako duševno delo svojim drugovrstnim težnjam. Zavedamo se, da je slovenstvo najpristnejši izraz vseh, ki žive iz slovenskega ljudstva, iz te najtrdnjše podlage vsakega pravega razvoja, da je idejni in umetniški odraz celokupnega naroda, ne pa le neke „elite“, nekih samovoljnih izvoljencev, ki se proglašajo za cvet, za najčistejši plod slovenstva. Naše prepričanje nam zato nikakor ni ozkosrčna dogma, ki bi nam branila, posegati v svet idej iz občečloveških vidikov in bi nas ovirala pri snovanju evropskih in svetovnih vrednot. Slovenstvo je elementarno bistvo naše telesne in duševne bitnosti, ki se simbolno razodeva že v našem mitu, ono je praizhodišče vsega našega ustvarjanja in vseh naših duhovnih naporov. Ni tedaj nikak problem, ki bi ga bilo treba šele razrešiti, ni umetno izmišljena teza, ki bi jo bilo treba šele dokazati in izpričati. Slovenstvo je metafizično, psihološko in sociološko dejstvo, le v njem se lahko izrazijo vse naše tvorne sile, le iz njega rasejo vse naše umetniške in idejne stvaritve.

Iz tega osrednjega žarišča našega življenjskega nazora izpovedujemo nato kot najplemenitejše spoznanje — idejo prave, neizmaličene svobode. Dasi je morda človek danes za hip podvomil nad samim seboj, dasi zavračajo fašistični sistemi načelo svobodnega izpovedovanja osebnosti in zanikujejo svobodni razvoj življenja, vendar spoznavamo, da je človek etično najprej odgovoren samemu sebi, svojim najosebnejšim in najresničnejšim dognanjem in da se le takrat lahko popolnoma sprosti, kadar svobodno izpričuje samega sebe. Vsi vemo in čutimo, da je svoboda tisti elementarni pogon vsakega kulturnega in idejnega udejstvovanja, da je ona tisti temeljni pogoj, ki sprošča vse sile velikega ustvarjalca, ki povsem poudarja naše človeško dostojanstvo. Zato je smoter našega kulturnega dela svobodno iskanje in poudarjanje vseh velikih dognanj, ne oziraje se na aprioristične dogme ozkosrčnih moralistov, ne oziraje se na pristranska tolmačenja sveta, človekove osebnosti in življenja. Svoboda mora sloneti na kvalitativnem principu našega mišljenja, čuvstvovanja in ustvarjanja, biti mora etično utemeljena, če hoče v resnici pomembno in globoko pronicati v kulturo, če hoče pravilno usmerjati življenje. V človekovem etičnem dostojanstvu pa je tudi že

zapopadeno načelo socialne strpnosti, prave priklenjenosti na družbo, na narod in na vse življenjske tokove. Toda vsa, še tako svojevrstna prepričanja spoštujemo in cenimo, ako ne kršijo temeljnih podlag človeške skupnosti, ako se izraža v njih najpristnejša vsebina ustvarjalčeve osebnosti, ako valuje v njih pravi, močni ritem idejne in umetniške kvalitete...

V tvorni osebnosti ne odkrivamo le oblikovne zmožnosti uma, ampak zlasti še njeno idejno in umetniško stvariteljnost, tedaj neko svojevrstno iracionalno zmožnost duha. V umetniku, pesniku, mislecu, ideologu — skratka v ustvarjalcu — se razodevajo najsubtilnejše duševne sile naroda in človeštva, v njegovih stvaritvah — v umetninah, velikih idejnih usmeritvah, filozofskih zasnovah — doživljamo utelešenje naših čuvstvom, misli in hrepenenj, one nam prikazujejo neko poglobljeno življenje naših teles in duš, neko nadumsko bitnost predmetov, snovnosti in časovnosti, neko dinamično sproščanje vsega zunanjega in notranjega življenja v višjo skladnost višje resničnosti. V svobodni osebnosti — v osebnosti, ki ni vezana na stroge miselne ali idejne svetovnonazorske oklepe, ampak ki išče najpristnejši odraz svoje notranje bistvenosti in svojstvenosti in ki zavestno, odkritosrčno in etično odraža samo sebe — v taki osebnosti vidimo temelj pravemu kulturnemu razvoju, resničnemu izživljanju vseh naših zavestnih ali podzavestnih duševnih sil, v njej slutimo rast in zagon kvišku. Čim bolj prodiramo v razumevanje odnosov osebnosti do sveta, do kulture in naroda, tem bolj se uverjamo, da je njen vsestranski razmah v veliki meri odvisen od sproščenosti našega življenjskega in svetovnega nazora, od naše pripravljenosti, služiti višjim ciljem, kakor pa jih postavljajo hipne kulturno-politične miselnosti. Vsako zavračanje, vsako hoteno oviranje svobodnega razvoja osebnosti vodi v zanikovanje naše svobode, v brezdušno suženjstvo apriornim težnjam dogme, v prostovoljno odmiranje, v neizogiben duševni zastoj. Pravilno pojmovanje ustvarjajoče osebnosti pa nam vselej brani, slepo uklanjati se njenemu vplivu in njeni moči zlasti takrat, kadar spoznamo, da je notranje neetična, da je njeno mišljenje nepravilno in da so njena dejanja v nasprotju z najprvobitnejšimi načeli človeškega medsebojnega spoštovanja.

Vsestransko poglobljanje v umetniške težnje sedanjosti kaže naklon človekove pozornosti v dejstveni, stvarno predmetni svet, v umetniško prikazovanje tega, kar je bilo minuli — v simbolizmu in v ekspresionističnem subjektivizmu izživljajoči se — dobi odmaknjeno, tuje in nerazumljivo. Umetnost stremi znova po živem človeku, po stvarnem popisovanju predmetov in prostora, po čim globljem dojetju skrivnosti, ki je v dejstvenosti stvari, po sintezi duha in snovi in se odvrča od eteričnih zamaknenj, od breztelesnih slutenj in sanj. Dovolj časa smo

tavali v brezčasju in brezprostorju, v fantastičnih eksaltacijah, v brez-miselnem leporečju, v liristični žalosti, ki je bila posledica našega bega od zemlje, v pompozni, naduti in patetično nabrekli načičkanosti. Vse je bilo kakor blodna noč bolnega, ki se vda mrtvoudnim prividom, ki ječi v težkih, nerazvozljivih sanjah in se zaman prebuja iz temin nejasnosti in brezpredmetnosti. Toda naš povratak v svetlobo, v otipljivo realni svet, v zunanjo vzročnost stvari je neprimerno bolj prefinjen in poglobljen, kakor bi morda sodil ekspresionist — v tem se tudi še odvrčamo od mrzlega naturalizma in materializma. Človek ni le vsota dejstev, ni le zunanji, vidni pojav, ampak je živo, iz duha in snovi zgneteno bitje, ki čuti v sebi razkole in padec, pa tudi dvige in razmahe, ki se zaveda nadumskih vzročnosti in bitnosti stvari. Toda čim bolj se umišljamo v prostor, v bistva stvari in predmetov, tem bolj dojemamo tisto elementarno skrivnost sveta in življenja, tisto zaprostorno, zapredmetno magičnost stvarnosti, tisti notranji ritem dogajanja, notranjo liričnost in tragičnost realnosti. Naše neprestano izbegavanje pred dejstvenim, otipljivim svetom, vedno utapljanje v brezoblične vizije, religiozne omotice, v umišljeno melanholijo, v brezbarvne in dolgovezne umske in čuvstvene meditacije je uničilo v nas vsako krepko, živo čutnost miru in razgibanost realnosti. Popolnoma smo otopeli za vso veličino življenjske zunanosti in se kakor v omotici poglobljamo v tiste „globine duhovnosti“, ki smo si jih sami umislili in zlagali.

Zavreči moramo tudi tisti togo mrzli in negibčni kritični esteticizem, ki si domišlja, da živi umetnost izven časa in prostora v nekih brez-talnih višinah kot kristalno čisti nič, tisti esteticizem, ki veruje zgolj v neke estetične logaritme, po katerih sklepa na vrednost umetniškega umotvora. Povsem moramo izpremeniti svoje estetske in kritične vidike, približati jih življenju, stvarnosti, napolniti jih s svobodnim, nepristranskim, nedogmatičnim gledanjem na umetniško ustvarjanje. Življenje, iz katerega se oblikujejo dela človeškega duha, je neizmerno bolj široko in zagonetno, kakor si to utegne misliti togi esteti, ki govori o absolutnih shemah lepega in vzvišenega in po njih razsoja in vrednoti.

V vseh področjih in v vseh smereh se človek danes bije za prenovljenje in uravnovešanje duha, išče novih temeljev in novih oblik sveta, z vsemi napori svojega uma stremlje po novih življenjskih, socialnih in idejnih vrednotah. Naša doba zavrača vsako analitično pronicanje v preteklost in sedanjost in išče pravo sintezo vsemu, kajti v njej hrepeni po večjih in globljih dognanjih, kakor pa nam jih more dati razbita in razsekana snov. Skrajni materijalizem se umika sintezi snovi in duha, skrajni idealizem pa novi, poglobljeni stvarnosti.